

'De wereld wordt één gigantisch winkelcentrum'

Luc Van De Steene

07-12-2001

Pag. 33

Exclusief interview met Rem Koolhaas, een van 's werelds belangrijkste architecten

Volgende week verschijnt een nieuw vuistdik boekwerk van de Nederlandse architect Rem Koolhaas (57), The Harvard Guide to Shopping. Interessante winkeltips zult u er vergeefs in zoeken. Koolhaas doet niet meer of minder dan de hele planeet onderzoeken op het fenomeen shopping. Zijn conclusie is even simpel als verbijsterend: 'stad = shopping'. De Morgen had een exclusief gesprek met een wereldburger die door vriend en vijand beschouwd wordt als een van de grootste architecten van deze tijd.

Rotterdam / Eigen berichtgeving

Luc Van De Steene

Het gesprek vindt plaats - zeven hoog - in de kantoren van Koolhaas' OMA (Office for Metropolitan Architecture). De toparchitect is net terug uit Berlijn, waar hij momenteel de nieuwe Nederlandse ambassade bouwt. Deze rijzige man tussen de afspraken door een boterham met een plakje kaas zien eten, mag dan zeer 'ollands' aandoen, zijn ideeën en theorieën, die hij op geregelde tijdstippen ook publiceert, zijn dat in geen geval. Nederland is te klein voor deze internationale mens, dat was al duidelijk bij de aanvang van zijn carrière.

Eén ding lijkt in elk geval voort te duren na Terror Tuesday, en dat is de wedloop die zich momenteel op zestien plaatsen op deze planeet afspeelt om het hoogste gebouw neer te poten. Wat denkt u daarvan als 'hoogbouwarchitect' en als bedenker van het begrip 'Manhattanisme'?

Koolhaas: "OMA heeft op dit ogenblik ook een vestiging in New York. Ik was er toen niet, maar een aantal medewerkers heeft het allemaal kunnen zien vanuit het raam. Het is een behoorlijk ingrijpende gebeurtenis geweest, in de eerste plaats op het direct persoonlijke niveau. Ten tweede heeft het natuurlijk een enorm effect op architectonisch vlak. We hebben een aantal projecten in New York, daarvan zijn sommige met een soort nieuwe vastberadenheid doorgedaan. Bij andere zijn er aarzelingen ontstaan. Door de algemene economische onzekerheid werd ook in Europa een aantal projecten opgeschort, maar die komen nu weer los. Een economie waarin niemand weet waar hij aan toe is, is nefast voor de architectuur.

"Ik ben heel bescheiden over mijn vermogens om iets zinnigs over de toekomst te zeggen. Ik verwacht eigenlijk niet dat de architectuur lager wordt, of plots voor een andere vormtaal zou kiezen. De belangrijkste factor is mijns inziens een onzichtbare factor. Dertig jaar lang hebben we gezien hoe het hele opdrachtgeverschap is opgeschoven van het publieke naar het private. Dat betekent dat architectuur niet meer de waarden van een bepaalde samenleving uitdraagt, maar veeleer de belangen van individuen dient. Dat zal verminderen. In Amerika alleen al, waar de markteconomie toch het belangrijkste ideologische gegeven is, zie je een terugkeer naar meer interventie van de staat." Een voorbeeld. Het World Trade Centre was in handen van de staat New Jersey. Zo'n vier maanden vóór 11 september werd

het verkocht aan een privé-eigenaar. Dat dit terrein het bezit is van een privé-ontwikkelaar, is toch een bijzonder paradoxale situatie. Dat zal ongetwijfeld voor een kentering zorgen, een andere benadering van het publieke in de hand werken. Ik vind trouwens dat er de laatste tijd veel te veel private enterprise is."

En het gebouw zelf...

"De belangrijkste statistiek is in mijn ogen dat er 25.000 mensen ontsnapt zijn. Dat hoor je minder. Het dodental zou inmiddels gedaald zijn tot 2.500. Ik vind dat het gebouw zich verbluffend heeft gedragen. Met andere middelen, met marginale aanpassingen kan er wellicht een grotere veiligheidsmarge gerealiseerd worden. Hoogbouw zal er altijd zijn, al was het alleen maar vanwege het feit dat vrijwel de hele wereld alleen nog maar hoogbouw maakt. Precies door dat privé-initiatief."

U bent internationaal bezig, dus u komt in contact met zeer uiteenlopende culturen. Is men overal even ontvankelijk voor uw projecten?

"In Azië zijn we begonnen in '92. Midden jaren negentig hebben we een en ander gerealiseerd in Korea, maar toen is de Aziatische bubbel gebarsten, en vanaf dan is alles in een vlakke lijn gegaan. Sinds drie jaar zijn we steeds meer gaan doen in Amerika. Je ziet dus dat onze opdrachten regelrecht voortkomen uit welvarende economieën, dat ze zelfs een soort afdruk zijn van de economische ontwikkelingen. Op zich geeft dat ook al aan hoe nieuw de hele situatie is, dat de economie eigenlijk de enige doorslaggevende factor is."

Neigt het Westen niet nog steeds te veel naar het louter esthetische, terwijl u staat voor een functionele, experimentele architectuur?

"Ach, in Azië denken ze even esthetisch. Ik zie daar geen fundamenteel verschil. Waar wij westerlingen natuurlijk goed in zijn, is dingen opnieuw uitvinden. De bibliotheek, het theater zijn bijvoorbeeld dingen die we telkens opnieuw uitvinden. Toch moet ik zeggen dat we op het ogenblik interessante kansen krijgen. Zo zijn we bezig met een bibliotheek in Seattle, maar ook in Europa lukt het vrij aardig. Misschien zijn de Aziatische landen iets conservatiever, in die zin dat ze de onderneming waarmee ze werken zelden ter discussie zullen stellen. In Europa en Amerika gebeurt dat wel."

U hebt Nederland ooit een land met een 'decadente onderhandelingscultuur' genoemd. Hoe ver reikt uw ervaring met België?

"Niet ver. We hebben alleen meegedaan aan de wedstrijd voor de Seafront Terminal in Zeebrugge. We hebben er niets meer van gehoord... Dat was niet zozeer onderhandelen, maar gewoon radiostilte. We zijn op dit moment wel aan het nadenken over het concept 'Europa in Brussel'. Natuurlijk weten we al heel lang dat België een complex land is... (lacht).

"Wat erg interessant is om vast te stellen, en de tentoonstelling Mutations/Mutaties (Koolhaas' multimediale tentoonstelling die momenteel in Brussel te zien is, LVDS) maakt dat ook duidelijk, is dat elke vorm van nadenken over en kijken naar andere steden onmiddellijk op Brussel zelf wordt betrokken. Het lijkt wel of Brussel volkomen getraumatiseerd is door de sterke ontwikkelingen van de laatste twintig jaar. Alles wat anders is, wordt afgewezen."

Veel van uw projecten verdienen het epitheton XL. Vaak ontwerpt u enkel het masterplan. Behoudt u voldoende controle op het eindresultaat? Uw critici beweren dat u te weinig oog hebt voor het architecturale detail...

"Het is absoluut zo dat stedenbouw en architectuur twee totaal verschillende domeinen zijn. In stedenbouw zijn de details van een andere orde. Belangrijk is dan hoe de dingen op elkaar aansluiten, hoe ze georganiseerd zijn. Soms kun je in zo'n geval ook een grote mate van controle behouden. In Lille bijvoorbeeld (Koolhaas tekende het masterplan voor Euralille, LVDS) werkten we in dienst van de staat en de stad, voelden we de adem van een enorm politiek apparaat. Op dit ogenblik tekenen we, samen met een aantal ontwikkelaars, een masterplan uit voor het centrum van Almere. En daar is het veel opener, daar speelt de ontwikkeling van de economie mee, en kan er uiteindelijk veel meer worden bijgeschaafd.

"Onze relatie met het architecturale detail is een totaal ander verhaal. In architectuur zijn details ontzettend belangrijk, maar ik vind dat het detail de laatste twintig jaar vaak dermate veel aandacht heeft gekregen dat het als een substituuut voor echte inhoud is gaan functioneren. De manier waarop wij 'detaileren' is in zekere zin moeilijker dan met een bepaalde vorm van exhibitionisme oplossingen te willen etaleren. (Koolhaas zinspeelt hier op een architect als de Italiaan Antonio Scarpa, die van het extreme detaileren zijn signatuur heeft gemaakt, LVDS).

"We hebben wel het gevoel de laatste tijd beter begrepen te worden. Onze weigering om details op de voorgrond te plaatsen, mag je niet los zien van onze kritische houding tegenover het consumerisme. Details zijn namelijk het makkelijkst te consumeren deel van de architectuur."

Hoe gaat u te werk: als een bulldozer, of zoekt u liever aansluiting bij het bestaande?

"De reden waarom ik zoveel research doe in Harvard (Koolhaas leidt een gastcollege aan de Harvard Design School, LVDS) is precies om dat bestaande beter te kunnen begrijpen. Een van de paradoxen van de architectuur is dat een architect per definitie een mandaat heeft om dingen te veranderen. Op zeker ogenblik vond ik dat bijzonder onaantrekkelijk: ik leefde op gespannen voet met het bestaande. In Harvard willen we daarom onderzoeken hoe bestaande situaties functioneren, zonder dat we zelf hoeven in te grijpen, zonder dat we zelf de ambitie koesteren oplossingen te bieden."

Om er zo uiteindelijk beter op in te spelen...

"Precies."

Uw gastcollege heet 'Project on the City'. Waarover gaat het?

"Er zijn vier deelprojecten. We maken een studie van de snelst groeiende stad ter wereld: Pearl River Delta, een gebied rond Hongkong. In 2020 zal die stad 36 miljoen inwoners tellen. Een tweede gaat over de invloed van het winkelen op de stad in het algemeen. We hebben kunnen aantonen dat het winkelen, en de bijbehorende architectuur van het winkelen, de hele stedelijke conditie verandert. Vroeger was de stad voor niets, nu moet je betalen. Dat is een fundamentele ommezwaai. Een derde project gaat over Afrika, meer bepaald de stad Lagos in Nigeria. Die is in twintig jaar tijd de op een na grootste stad van de wereld geworden. We hebben daar een nieuw model blootgelegd, namelijk dat de armste steden kennelijk het grootst worden. In een vierde project hebben we het Romeinse rijk onderzocht op zijn 'globaliseringsgehalte'. Je kunt de Romeinse stedenbouw zien als een voorloper van het modernisme. Het Romeinse rijk is van begin tot eind te vergelijken met de globalisering in onze moderne tijd.

"In een volgend onderzoek gaan we het communisme vergelijken met de markteconomie, om te zien of die inderdaad zoveel beter, efficiënter is. Wat dat betreft, wordt ons werk steeds politieker. Misschien belangrijk om te vermelden is dat het boek over Pearl River Delta volgende week verschijnt."

Dus samen met The Harvard Guide to Shopping. Na het doornemen van de drukproeven kan ik alleen maar concluderen dat de wereld goed op weg is één gigantisch winkelcentrum te worden...

"Dat is dus een van de merkwaardige kanten van architectuur. Architectuur is nog altijd zo gebiologeerd door zijn eigen geschiedenis, door zijn eigen voormalige machten ook, en door wat vroeger de essentie was, namelijk een totale verwaarlozing van issues die moreel niet zo hoogstaand zijn. Shopping is zo'n issue. We hebben de architectuurtijdschriften uitgebreid bekeken, en vastgesteld dat het onderwerp

winkelen slechts op de dertigste plaats komt. En dat terwijl een winkelcentrum het meest gebouwde programma is. Het is pijnlijk om vast te stellen dat deze hele ontwikkeling zich afspeelt buiten het gezichtsveld van de architecten. Zo verliezen ze ook elke mogelijkheid om het te begrijpen."

En u vindt: ik moet er iets mee doen...

"Ik vind dat je er uitermate kritisch tegenover moet staan. Maar je kunt het onmogelijk negeren."

Ziet u een oplossing voor de dichtslibbende historische stad?

"In België is het net zo als in Nederland. Men is zo gefixeerd op de historische centra dat men niet in staat is om de oplossingen die worden bedacht dezelfde aantrekkelijkheid te geven. Dit betekent dat alsmaar meer mensen van die oude substantie moeten genieten, en dat die oude substantie dus voortdurend gemoderniseerd moet worden.

"Zo zie je dat in het centrum van Antwerpen of Brussel de waardevolste historische panden allemaal in winkels veranderen. Op een 'discrete' manier worden ze verbouwd, zodat ze hun moderne rol kunnen spelen. Dat levert een dubbele onaantrekkelijkheid op: de centra worden steeds verder gedenatureerd, en tegelijk raakt de periferie nooit geëmancipeerd. Die onderlinge samenhang dreigt fataal af te lopen.

"De problematiek interesseert ons uitermate, maar we worden nog altijd beschouwd als mensen die zoiets überhaupt niet aan zouden kunnen."

Met welke realisatie wilt u het liefst geassocieerd worden?

"Er zijn twee projecten waar ik echt tevreden over ben. De Kunsthal, omdat dat tot op zekere hoogte een soort uitvinding was. We hebben daar een nivellering van aparte verdiepingen geïntroduceerd, en zo een gebouw gecreëerd dat meer een continuïteit is dan een verzameling van bouwlagen. Een ander gebouw dat ik geslaagd vind is het huis in Bordeaux.

"Op dit moment gebeuren een heleboel nieuwe dingen, die behoorlijk experimenteel zijn. Het Guggenheim in Las Vegas bijvoorbeeld. Of de Prada-winkel in New York. Verder zijn we natuurlijk zo druk bezig en van nature niet echt 'terugkijkers', en per definitie altijd ontevreden over alles wat we gedaan hebben."

U spreekt over de 'cultuur van de opeenhoping' om de twintigste eeuw te typeren. Wat wordt het de komende honderd jaar?

(zonder aarzelen) "De eeuw van de 'verspreiding'. En daar gaat Mutations/Mutaties eigenlijk over. Ik denk dat we nu iets heel unieks meemaken, namelijk dat de grens tussen stad en land, de stad als 'opeenhoping' en het land als 'leegte', radicaal aan het veranderen is. En dat zowel technische middelen, die in feite een 'onzichtbare stedelijkheid' kunnen genereren - denk aan mobiele satelliettelefoons in Afghanistan - als de letterlijke verspreiding van de bevolking over het land, dat daardoor de 'stedelijke' conditie in feite een 'globale' conditie is geworden. Het hele idee van 'concentratie' dient op een totaal andere manier geformuleerd. Precies dat hebben we willen onderzoeken in de tentoonstelling."

De multimediale tentoonstelling Mutations/Mutaties loopt nog tot 6 januari in de Raffinerie, Manchesterstraat 21, 1080 Brussel. Elke dag, behalve maandag en feestdagen, van 10 tot 18 uur. Toegang: 2,5/1,25 euro. Info: 02/411.69.23 en <http://users.skynet.be/mutations-mutaties>. Het boek The Harvard Guide to Shopping is vanaf eind volgende week verkrijgbaar in de boekhandel. Een uitgave van Taschen: 800 pagina's, 1.695 frank of 42 euro, ISBN 3 8228 60476. Het boek Great Leap Forward (over Pearl River Delta) is vanaf dan eveneens te koop.

'Na 11 september zal architectuur niet langer louter de belangen van individuen dienen. In Amerika zie je een terugkeer naar meer interventie van de staat'

'De 'stedelijke' conditie is in feite een 'globale' conditie geworden'

© 2001 Uitgeverij De Morgen NV

